

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: АДАПТАЦІЯ ДО ACQUIS ЄС

Корнелія ПОПОВИЧ

*аспірантка 3 року навчання кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”
м. Ужгород, Україна*

Повномасштабна збройна агресія спричинила ускладнення функціонування нотаріату та судової системи, що зумовило суттєву трансформацію правовідносин у різних сферах суспільного життя, зокрема й у сфері реалізації спадкових прав. У таких умовах виникають численні практичні та теоретичні проблеми, пов’язані з відкриттям спадщини, встановлення місця її відкриття, підтвердження факту смерті особи, дотримання строків прийняття спадщини та забезпеченням прав спадкоємців.

Актуальність дослідження зумовлена також євроінтеграційним курсом України, що передбачає необхідність адаптації національного законодавства до *acquis* ЄС. У сфері спадкового права це охоплює імплементацію європейських підходів до врегулювання транскордонних спадкових відносин, забезпечення правової визначеності, уніфікацію колізійних норм та ефективний захист прав спадкоємців. Особливого значення набуває врахування положень європейських правових актів щодо юрисдикції, застосовного права та визнання і виконання рішень у спадкових справах.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі особливостей спадкування в умовах воєнного стану крізь призму адаптації до *acquis* ЄС, а також у визначенні шляхів удосконалення національного законодавства з урахуванням сучасних викликів. У роботі пропонується поєднання національного досвіду правозастосування із європейськими стандартами правового регулювання спадкових відносин.

Метою дослідження є виявлення основних проблем реалізації спадкових прав в умовах воєнного стану в Україні та обґрунтування напрямів їх вирішення шляхом адаптації до *acquis* ЄС, а також у визначенні шляхів удосконалення національного законодавства з урахуванням сучасних викликів. У роботі пропонується поєднання національного досвіду правозастосування із європейськими стандартами правового регулювання спадкових відносин.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації спадкових прав в умовах воєнного стану, а предметом – норми національного законодавства України до *acquis* ЄС, що регулюють спадкові правовідносини, а також практика їх застосування.

Таким чином, дослідження особливостей регулювання спадкових правовідносин в умовах воєнного стану в Україні є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки спрямоване на забезпечення ефективного захисту прав громадян та подальшу гармонізацію національної правової системи з правом ЄС.

Варто розпочати з того, що поняття *acquis* розглядають з правопорядком інтеграційного об'єднання¹, або джерело спільних прав та обов'язків². Якщо брати до уваги Загальнодержавну програму адаптації законодавства ЄС підкреслюється, що *acquis* доцільно вживати як цілісну правову систему ЄС, яка охоплює не лише нормативно-правові акти, як первинне право, що охоплює установчі договори та вторинне право, що у свою чергу відображено у регламентах, директивах, рішеннях інституцій ЄС, що сформовані в межах Європейського співтовариства, а також у сферах спільної зовнішньої та безпекової політики і співробітництві у галузі юстиції та внутрішніх справ. Водночас, якщо трактувати правову систему як сукупність юридичних засобів, що функціонують у певному правовому середовищі, *acquis* обґрунтовано можна розглядати саме як окремо правову систему³.

Достатньо цікавою є практика Суду ЄС, особливо варто виокремити справу *Flaminio Casta v E.N.E.L*, де судом було оголошено, що держави-учасниці, делегуючи частину свого суверенітету, сформували об'єднання з необмеженим строком існування, наділене власними інституційними структурами, міжнародною правосуб'єктністю, правоздатністю та можливістю виступати суб'єктом на міжнародній арені, а також створили систему норм, обов'язкову як для них самих, так і для їхніх співвітчизників. При цьому право, що виникає з Договору про ЄС, не може бути нівельоване положенням національного законодавства, оскільки це ставить під загрозу цілісність правопорядку ЄС. Отже, йдеться про верховенство *acquis* над нормами внутрішнього права держав, включаючи конституційні положення, це означає, що

¹ Смирнова К.К., С. (2011). Співвідношення *acquis communautaire* та джерел права Європейського Союзу. Порівняльно-правові дослідження.. *Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.*, 1, 121–126. С. 123.

² Shtefan, A. (2025). The Concept of the *Acquis* of the European Union. *Visnik Nacional'nogo universitetu «Lvivska politehnika»*. *Seria: Uridichni nauki*, 12(45), 314–320. <https://doi.org/10.23939/law2025.45.314>

³ Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Закон України № 29 (2018) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.

acquis має першочерговий пріоритет над нормами національних законодавств держав-членів, які суперечать acquis⁴.

На думку, А.Штефан природа aquis найбільше корелює з категорією системи правових засобів⁵, тобто з точки зору теми спадкування вони проявляються комплексно.Юридичним фактом, що зумовлює виникнення відповідних правовідносин, є смерть фізичної особи. На цій підставі активізуються норми цивільного законодавства, які визначають коло спадкоємців, порядок відкриття та прийняття спадщини. У межах цих норм формуються спадкові правовідносини між спадкоємцями, нотаріусам та, за необхідності, іншими суб'єктами. Реалізація спадкових прав відбувається через відповідні юридично значущі дії, зокрема подання заяви про прийняття спадщини та оформлення спадкових прав у нотаріальному порядку. У разі виникнення спору застосовуються процесуальні засоби захисту, зокрема звернення до суду, що забезпечує відновлення порушених прав.

Таким чином, система правових засобів у сфері спадкування функціонує як цілісний механізм, який забезпечує впорядкованість, ефективність і гарантованість реалізації спадкових прав.

Застосування принципів aquis у сфері спадкування в Україні в умовах воєнного стану полягає не у прямому «перенесенні» норм ЄС, а у гармонізації підходів і стандартів правового регулювання відповідно до європейської практики.Ключовий для aquis– принцип верховенства права.У цьому випадку застосувати його потрібно з недопущенням свавільних відмов у спадкуванні та забезпечення прозорості нотаріальних процедур.Щодо принципу взаємного визнання та транскордонності є важливим для спадкування з «іноземним елементом», його потрібно застосовувати з визнанням документів, виданих за кордоном (свідоцтво про смерть, заповітів) та орієнтація на європейські правила транскордонного спадкування. Важливим також є принцип пропорційності де обмеження прав допускається, але мають бути виправданими, наприклад держава має балансувати між безпекою і правами громадян.

Удосконалення національного законодавства має здійснюватися з урахуванням сучасних викликів, зокрема цифровізації правових процедур, необхідності забезпечення безперервності правозастосування в умовах воєнного стану та підвищення рівня захисту прав людини. Важливим є також поєднання національного досвіду правозастосування із кращими європейськими практиками, що дозволить сформувати

⁴ Flaminio Costa v E.N.E.L. Judgment of the CJEU of 15 July 1964 in case 6-64., ecli:EU:C:1964:66.<https://www.lawteacher.net/cases/flaminio-costa-v-enel.php>

⁵ Ibid. 1, c. 317.

ефективну, гнучку та адаптивну модель правового регулювання спадкових відносин.

Однією з найбільш поширених проблем є пропуск строку для прийняття спадщини у зв'язку з об'єктивними обставинами війни–евакуацією, перебуванням на тимчасово окупованих територіях або відсутністю доступу до нотаріальних послуг. У своїй практиці Верховний Суд неодноразово наголошує, що такі обставини можуть визнаватися поважними причинами для поновлення строку, якщо вони були непереборними та не залежали від волі особи. Це свідчить про поступове впровадження принципу справедливості та пропорційності у сфері спадкування^{6 7}.

Іншою актуальною проблемою є встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованих територіях або в зоні бойових дій. Судова практика демонструє тенденцію до спрощення підходів оцінки доказів: ВСУ допускає використання різних джерел інформації (у тому числі непрямих доказів), якщо вони у сукупності підтверджують настання юридичного факту⁸. Такий підхід відповідає принципу ефективного захисту прав та забезпечує доступ до спадкування навіть за відсутності стандартних документів.

Проблемним залишається і визначення місця відкриття спадщини, особливо щодо внутрішньо переміщених осіб. У відповідних справах Верховний суд орієнтується на фактичні обставини останнього місця проживання спадкодавця або місцезнаходження основної частини майна⁹, що дозволяє уникнути правової невизначеності та забезпечити доступ до нотаріального оформлення спадщини.

Вирішення окреслених проблем доцільно здійснювати шляхом подальшої адаптації національного законодавства до *acquis* ЄС, зокрема через закріплення гнучких процесуальних механізмів, розширення можливостей дистанційної взаємодії з нотаріальними та судовими

⁶ Ступак, О. (2024). Особливості спадкування та судова практика Верховного Суду України – суддя Великої Палати ВС проаналізувала питання строків прийняття спадщини, поважні причини пропуску строків, спадкову трансмісію та спадкування за правом представлення. *Судова влада України*. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1643607/>

⁷ Петров, Є., Крат, В. (2023). Спадкування в умовах воєнного стану – практика Верховного Суду – судді Верховного Суду висвітлили приклади застосування норм у спадкових спорах під час війни, у тому числі щодо примусового виконання рішень та корпоративних питань, пов'язаних зі спадкуванням. *Судова влада України*. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1513894/>

⁸ Ступак, О. (2025). Строки у спорах про спадкування: актуальна практика Верховного Суду – стаття судді-спікерки ВП ВС Ольги Ступак. *Судова влада України*. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1874019/>

⁹ Ступак, О. (2025). Суддя ВП ВС висвітлила судову практику щодо спорів, які виникають під час спадкування майна, що є спільною власністю. *Судова влада України*. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1746001/>

органами, а також удосконалення правил визнання юридичних фактів¹⁰. Практика Верховного Суду фактично вже формує такі підходи, орієнтуючись на принципи верховенства права, правової визначеності та ефективного захисту прав особи.

Таким чином, поєднання судової практики з європейськими стандартами дозволяє виробити дієві механізми подолання викликів, пов'язаних із реалізацією спадкових прав у період воєнного стану, та створює підґрунтя для подальшого вдосконалення національного законодавства.

Дослідження засвідчує, що воєнний стан суттєво ускладнив реалізацію спадкових прав в Україні, вплинувши на роботу нотаріату, судової системи та доступ до відповідних юридичних процедур. Аналіз показав, що ключовими проблемами є пропуск строків прийняття спадщини через об'єктивні обставини війни, складнощі встановлення факту смерті особи у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, а також визначення місця відкриття спадщини, особливо для внутрішньо переміщених осіб. Практика Верховного Суду України демонструє поступове формування принципово нових підходів до вирішення цих питань, зокрема застосування гнучких механізмів поновлення строків, використання непрямих доказів для встановлення юридичних фактів та орієнтація на фактичні обставини спадкових правовідносин.

Аналіз норм та практики застосування *acquis* ЄС показав, що гармонізація національного законодавства із європейськими стандартами може забезпечити ефективний захист спадкових прав, особливо у транскордонних випадках.

Таким чином, удосконалення національного законодавства з урахуванням судової практики Верховного Суду та стандартів *acquis* ЄС створює підґрунтя для забезпечення належного правового регулювання спадкових відносин в умовах воєнного стану, підвищує правову визначеність, гарантує ефективний захист прав спадкоємців та сприяє подальшій інтеграції України до європейського правового простору.

¹⁰ Постанова Верховного Суду з роз'ясненням порядку доведення права на зміну черговості спадкування – приклад сучасної практики щодо доказування права на зміну черговості у спадкових спорах., Постанова № № 766/4013/16-ц (2024) (Україна). <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=118225202>.